

<https://doi.org/10.62837/2025.9.246>

NƏRGİZ PAŞAZADƏ

Azərbaycan Dillər universiteti

Email: nargiz.pashazadeh.786@mail.ru

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ LİNGVOKULTUROLOJİ ASPEKT

Açar sözlər: mədəniyyətlərarası ünsiyyət; mədəniyyətlərarası peşəkar və kommunikativ səriştə, dil mədəniyyəti tədqiqatları, lingvativ yanaşma, koqnitiv-lingvativ-mədəni metodologiya

Ключевые слова: межкультурная коммуникация; межкультурная профессионально-коммуникативная компетенция, лингвокультурология, лингвистический подход, когнитивно-лингвокультурологическая методология

Keywords: intercultural communication; intercultural professional and communicative competence, language culture studies, linguistic approach, cognitive-linguocultural-cultural methodology

Son illər ölkədə fərqli mədəniyyətə və mütərəqqi xalq ənənələrindən istifadəyə əsaslanan mənəvi dirçəlişin başlanması ilə bağlı müsbət meyillər yaranıb. Xalqın mənəviyyatını bərpa etmək, ilk növbədə, xalq pedaqoji mədəniyyətini, maarifçilik ənənələrini, incəsənətini, milli dilini dirçəltməkdir. Hər bir xalqın təhsilinin məqsədi gənc nəslin tərbiyəsi və təlimidir.

Son onilliklərdə pedaqoji nəzəriyyə və praktikada insanın inkişafında mənəviyyatın prioritet olması, onun milli mədəniyyətin mənəvi dəyərlərinə yönəldilməsi ideyası tədricən təsbit edilmişdir. Müasir tədqiqatçılar şagirdlərin əsas insani dəyərlər haqqında təsəvvürlərində maddi dəyərlərin üstünlük təşkil etdiyinə, onların istəklərinin çox vaxt dar mənada şəxsi və egoist olduğuna diqqət çəkirlər. Əksər gənclərdə olan mənəvi dəyərlər onların dəyər yönümlərinin strukturunda lider deyil. Bunun əsas səbəbləri şəxsi əhəmiyyətli idealların olmaması, ətrafdakı sosial mühitin merkantilizasiyası, təhsilin yeni istiqaməti kimi pragmatizm, tələbələrin mənəvi-əxlaqi inkişaf ehtiyaclarına məhəl qoymamaq hesab edilə bilər. Dil mədəniyyətin formalaşmasına və inkişafına təsir etmək qabiliyyətinə malikdir. Buradan belə çıxır ki, dil, mədəniyyət və şəxsiyyət problemi ön plana çəkilməlidir, çünki mənəvi ünsiyyət praktiki olaraq mədəniyyətdəndir, xalqlar arasında anlaşma və əməkdaşlıq başlayır.

Xarici dillərin öyrədilməsinin məqsədi təkcə xarici dil ünsiyyətini öyrətmək və bacarıqların formalaşdırılmasından ibarət deyil, həm də xarici dil predmeti prizmasından dünya mədəniyyətini dərk etmək qabiliyyətidir. “Beləliklə, mədəni xarici dillərin tədrisinə tədqiqatların yanaşması tələbələrə bilik səviyyəsini artırmaq üçün deyil, həm də ünsiyyət prosesində bu bilikləri mübadilə etməyə imkan verir.

Linqvomədəni təhlil xalqımızın mədəniyyətinin hadisələrini başqa xalqların mədəniyyətinin güzgüsündə dərk etməyə, dünyagörüşünün formalaşması üçün vacib olan ümumbəşəri dəyərləri dərk etməyə imkan verir. Mövzu baxımından bu anlayışların birləşməsi təklif olunan proqramda həyata keçirilir. Xarici dillərin mədəniyyətlərarası və milli oriyentasiya prioritetləri ilə tədrisinin əsas vəzifəsi tələbələri mədəniyyətin mikromühiti ilə tanış etmək, fon öyrənilən dillərin öz doğma respublikasının, ölkəsinin, ölkələrinin mədəniyyəti haqqında onların təcrübələri ilə müqayisə və başa düşülməsidir.

Xarici dil fənninin fəaliyyətə əsaslanan xarakteri, onun çoxfunksiyalılığı bizə, müxtəlif məzmun və təşkilati formalarda xarici dilin tədrisini aşılamağa çalışır. Mövzunun spesifikliyi və təhsilin məqsəd və vəzifələrinə yeni yanaşmalar tələb edir ki, onun məzmununu bir fənn üzrə dar həcmli biliklərlə məhdudlaşmasın, əksinə, demək olar ki, bütün həyat situasiyaları və problemləri, mədəniyyət, ölkələrin tarixi, mədəniyyətlərarası təmasların etikası haqqında biliklərin konturlarını əhatə etsin.

Təzadları müəyyən etmək üçün tələbələrə problemlə tapşırıqlar verilir ki, bu zaman onlar hadisənin sosial-mədəni xüsusiyyətlərini aşkar etməki, onları ana dili və mədəniyyəti ilə müqayisə etməli, problemi müzakirə etməli və nəticə çıxarmağı öyrənməlidirlər. Xarici dil mədəniyyətinin qavranılması və onun doğma mədəniyyətlə müqayisəsi həmişə emosional yüklənir, çünki bu bir tərəfdən qeyri-adi, qəribə bir şey hissini, digər tərəfdən isə təəccüb, rəğbət, maraq hissini doğurur.

Qeyd edək ki, mədəniyyətin xarici dillərin tədrisinə daxil edilməsi, bu problemin müxtəlif aspektlərinin nəzəri təhlili məsələləri xarici dil təhsili sahəsində bir çox tədqiqatçıların diqqətini cəlb edir. Bu məsələnin öyrənilməsi zərurəti İ.İ.Xaleyeva, N.İ.Geç, V.P.Furmanova, S.Q.Ter-Minasova, V.V.Safonova, E.İ.Passov, N.D.Qalskova, O.A.Kornilova, S.S.Kunanbayeva, A.T.V.Çaklikova, K.Dukov, K.K., o cümlədən K.Dulovun tədqiqatlarında, uzaq xaricdən gəlmiş alimlərin əsərlərində (M. Bayram, M. Fleming, K. Kuşner və s.) müzakirə olunur. Adları çəkilən alimləri bu fikir birləşdirir ki, xarici dil öyrənməklə yanaşı, bu dildə danışan xalqın dünyasını, mədəniyyətini də öyrənmək lazımdır. Biz mədəniyyətlərarası mühitdə qarşılıqlı əlaqə verdişlərinə yiyələnməyin vacibliyini sübut edən N. D. Gal'skova və N. İ. Geçlə razıyıq və həmçinin vurğulayıyıq ki, əks halda “kommunikantlar, sanki, anlaşılmazlıq münasıqəsi üçün əvvəlcədən “proqramlaşdırılıb”” [5 s. 56]. Qeyd edək ki, dilçilik elminin nəzəri əsaslarına söykənmək, bu elmdən məlumatların tədris prosesinə daxil edilməsi linqvodidaktikada linqvokultural yanaşmanın formalaşmasına öz töhfəsini verib. Linqvokulturaşünaslıq dili, ona [dilə] eyni vaxtda mədəniyyətin şərti, əsası və məhsulu kimi fəaliyyət göstərməyə imkan verən xüsusi mentaliteti - şəxsiyyəti ifadə edən mədəniyyət hadisəsi kimi öyrənir [3].

Bu gün xarici dillərin tədrisinə linqvakulturoloji yanaşma (bundan sonra - FL) xarici dil təhsili sahəsində əsas tendensiyanı, əsasən hədəf vurğularının dəyişməsinə, marağın bilik, bacarıq və bacarıqların formalaşdırılmasından başqa bir mədəniyyətə

giriş kimi FL-in inkişafına keçidini, yeni sosial-mədəni məzmunun mənimsənilməsini əks etdirir. Müasir bir mütəxəssisin modellərinin şərhində getdikcə vurğulanır ki, yalnız məzmunun xarici dilə yiyələnməsi deyil, həm də belə bir mütəxəssisin özündən fərqli mədəni dəyərləri dərk etmək və qəbul etmək bacarığının formalaşması baş verir. Ona görə də linqvistik biliklər, nitq bacarıq və bacarıqlarının formalaşdırılması ilə yanaşı, hər hansı bir sahə üzrə gələcək mütəxəssisə xarici dildən məqsədyönlü şəkildə istifadə etməyə imkan verəcək mədəni biliklər toplusunu müəyyən etmək lazımdır. Xarici dilin ən əhatəli öyrənilməsi və qeyri-linqvistik ixtisasların tələbələrində mədəniyyətlərarası peşəkar və kommunikativ səriştənin formalaşdırılması üçün linqvokulturoloji yanaşmanın effektivliyi didaktik elmi ictimaiyyətdə şübhə doğurmur. M. Bayramın fikrincə, dilin tədrisi prosesində mədəniyyətin öyrədilməsi şagirdlərin üfüqlərini genişləndirir ki, bu da ümumilikdə böyük tərbiyəvi və pedaqoji əhəmiyyətə malikdir [2, s. 4]. Son onillikdə formalaşan təhsilin humanistləşdirilməsi istiqamətində ümumi tendensiya təhsilin mədəniyyət kontekstində araşdırılması məsələsini gündəmə gətirib. Xarici dillərin tədrisi nəzəriyyəsi sahəsində bu tendensiya xarici dilə yiyələnmənin, ilk növbədə, başqa mədəniyyətə giriş, yeni sosial-mədəni məzmunun mənimsənilməsi olduğunun qəbul edilməsində özünü göstərir. Müasir cəmiyyətin həyatında xarici dillərin artan rolu ilə mədəniyyətlərarası ünsiyyət prosesini səmərəli həyata keçirə bilən mütəxəssislərə ehtiyac artır ki, bu da tələbələrin təkcə linqvistik deyil, həm də idrak şüurunun formalaşmasını nəzərdə tutur.

“Xarici dillər fakültələri və institutları üçün xarici dilin praktiki kursunun proqramı” layihəsində (1991) qeyd edilir ki, “İngilis dili kursunun praktiki və ümumi təhsil vəzifələri tələbələrin öyrənilən dil ölkələri haqqında geniş diapazonlu fon biliklərinin mənimsənilməsini nəzərdə tutur ki, bu da regionşünaslıq, ədəbiyyat tarixi və regionşünaslıq kursları ilə qarşılıqlı əlaqədə əldə edilir”. Bununla belə, dil universitetlərində xarici dil mədəniyyətinin bir aspekti kimi xarici dilin tədrisi metodikası hələ də kifayət qədər işlənilib hazırlanmamışdır. Xarici dilin tədrisi prosesinə xarici dil mədəniyyətinin daxil edilməsi zərurətinin dərk edilməsi əksər hallarda ya dil təcrübəsi dərslərinə səpələnmiş regional informasiya fraqmentlərinin daxil edilməsində, ya da ölkənin tarixi və mədəniyyətinə dair mühazirə kurslarının hazırlanmasında ifadə olunur. Bu problem kütləvi informasiya vasitələrinin mətnləri ilə iş zamanı xüsusilə özünü göstərir. Cəmiyyətin həyatında baş verən dəyişiklikləri əks etdirərək dilin daim zənginləşməsi, informasiyanın bu cəmiyyətdə ümumi populyarlığının gözlənilməsində yığcam olması şagirddən təkcə formalaşmış ikinci dərəcəli dil deyil, həm də idrak şüuru tələb edir. Hazırda tələbəni dünyanın xarici dilli mənzərəsi ilə tanış etmək üçün kifayət qədər inkişaf etmiş metodlar yoxdur. Dil fakültələrinin tələbələri arasında müasir xaricidilli kütləvi informasiya vasitələrinin mətnlərinin semantik qavranılması bacarıqlarının formalaşdırılması ilə bağlı aparılan təhlillər göstərdi ki, tələbələr əsasən linqvativ xarakterli çətinliklər yaşayırlar.

Tədqiqatın məqsədi linqvakulturoloji yanaşma əsasında xarici dilin tədrisi üçün metodoloji əsasların işlənib hazırlanmasıdır. Tədqiqatın obyektı dil universitetinin yuxarı kurslarında xarici dili mənimsəmə prosesində tələbələrin idrak fəaliyyətidir. Tədqiqatın mövzusu dil universitetinin yuxarı kurslarında “Kütləvi informasiya vasitələri və cəmiyyət” kursunda linqvakultural yanaşma əsasında xarici dilin tədrisi üçün metodik sistemdir. Xarici dilin mənimsənilməsi milli mədəniyyətin müəyyən təmsilçi bloklarını modelləşdirən linqvativ-mədəni sahə tələbələrinin öyrənməsi kimi təşkil edilərsə, dil universitetinin yuxarı kurslarında kütləvi informasiya vasitələri ilə iş zamanı linqvativ yanaşmadan istifadə tələbələrin kommunikativ və linqvativ səriştəsinin təkmilləşdirilməsinə kömək edəcəkdir.

Xarici dillərin tədrisi və öyrənilməsi üsulları daim dəyişir və inkişaf edir. Dünyada baş verən dəyişikliklər, yeni texnologiyaların inkişafı, yeni sosial, siyasi, mədəni və digər cərəyanların yaranması, dilçilik, didaktika, psixologiya, pedaqogika kimi fundamental elmlərdə yeni cərəyanlar tədris metodlarında dəyişiklikləri şərtləndirir. Hər il yeni metod və sistemlər meydana çıxır və müəllimin əsas vəzifəsi xarici dil dərində qarşısına qoyduğu məqsədə cavab verəcək metodu seçmək və sınaqdan keçirməkdir. Yerli və xarici metodistlər ən təsirli tədris metodlarını axtararkən bir çox problemlərlə üzləşirlər. Problemlərdən biri elmin müraciət etdiyi anlayış və terminlərin şərhidir, çünki çox vaxt iki termin arasında incə xətt çəkilir və bəzən terminlərin mənalari üst-üstə düşür. Bu vəziyyətdə metodist terminologiyanın mənalari özü üçün aydın şəkildə ayırd etməlidir, çünki məqsədi başa düşmək və vəzifələrin qoyuluşu bundan asılıdır. Xarici dillərin tədrisi metodologiyasında ümumi anlayışlar metod və yanaşma anlayışlarıdır. Elmdə göstərilən kateqoriyalar tədqiqat metodologiyasının müxtəlif səviyyələrində yerləşir və əksər hallarda təcrübəsiz tədqiqatçılar problemlə üzləşir, iki anlayış arasındakı fərqi başa düşməkdə çətinlik çəkirlər. Bəzi elmi əsərlərdə yanaşmalar və metodlar bir-biri ilə o qədər sıx bağlıdır ki, onları nəzərdən keçirmək lazım gəlir. Hər bir fenomenin xüsusiyyətlərini və onların xüsusiyyətlərini daha ətraflı nəzərdən keçirmək tələb olunur. Tədqiqatda yanaşma qarşıya qoyulan məqsədlərə əsasən müəyyən edilir, şəxsi inanclar və ideallar, özündə olan anlayışlar nəzərə alınır. Bu yanaşma tədrisin əsas, dominant ideyasını həyata keçirir, strategiya və tədris metodunun seçimini müəyyən edir. Belə nəticəyə gəlmək olarki, yanaşma/metod ikiliyində yanaşma anlayışı daha ümumi, əhatə edən və tədris metodlarının müəyyən edilməsi olacaq.

Tədrisə yanaşma da tədrisin linqvodidaktik əsaslarına əsaslanır. Tədrisə yanaşma onun tərkib hissələrindən birinə əsaslanır və linqvistik, didaktik, metodoloji və psixoloji yanaşmaları ayırmağa imkan verir [3]. Metod, öz növbəsində, məqsədə, yanaşmada qoyulan nəticəyə nail olmaq üçün bir yol kimi müəyyən edilə bilər. Metod ardıcıl hərəkətlərin aydın planının mövcudluğunu nəzərdə tutur. Ümumi elmi və xüsusi metodları ayırd etmək olar. Ümumi elmi metodlara ədəbiyyat təhlili, modelləşdirmə, müşahidə, təcrübə, müqayisə daxildir. Onlar bir elmlə məhdudlaşmır

və müxtəlif sahələrdə eyni dərəcədə məhsuldardırlar. Spesifik metodlar onların istifadə dairəsi ilə müəyyən edilir. Məsələn, pedaqogikada dizayn üsulları, söhbətlər, ters çevrilmiş sinif üsulları və s. Tədqiqatı tamamlamaq və qarşıya qoyulmuş vəzifələri həyata keçirmək üçün metodlar bir elmi mühitdən digərinə ötürülə bilər. Metodun həyata keçirilməsi onun istifadə şərtlərindən asılı olaraq dəyişdirilə bilər. Metodun seçimi elmi meyillərlə deyil, yalnız onun istifadəsinin məqsədəuyğunluğu ilə müəyyən edilir. Eyni zamanda, metodların yaranması və inkişafına elmi tərəqqi, moda meyilləri, hətta istifadə sahəsi və auditoriyası da təsir göstərir. Metodologiya və əlaqəli elmlərdə metod öyrənmə yolu məqsədlərə çatmaq və problemlərin həlli üçün bir vasitədir. Didaktika vizual, praktiki, audiovizual və digər üsulları fərqləndirir.

Xarici dillərin tədrisi metodologiyasında metod daha dar bir forma alır: dilin öyrənilməsi üçün metod və vasitələri müəyyən edən konkret yanaşmada formalaşan tədris modeli. Seçilmiş metodlar tədris-metodiki kompleksin seçiminə, tədris texnikalarının toplusuna, dərstdə müəllim və şagirdlərin roluna, hətta dərslərin keçiriləcəyi yerə təsir göstərir.

Metod və yanaşma bir-birinə zidd deyil, onlar daimi qarşılıqlı əlaqədə və bir-birini tamamlayır, onlar arasında aydın hökmranlıq və tabeçilik rolları yoxdur. Müxtəlif birləşmələrdə olan yanaşmalar yeni metod yaratmağa imkan verir və tədrisdə müxtəlif metodların birləşdirilməsi son nəticədə yeni yanaşmanın yaradılmasına gətirib çıxara bilər. Beləliklə, məsələn, təbii metoddan istifadə edərək tədqiqat prosesində Kraşenin təbii yanaşması doğuldu ki, bu da hazırda digər metodların inkişafına böyük təsir göstərir.

Əksər metodistlər yekdilliklə bu fikri dəstəkləyirlər ki, bir ideal tədris metodunu ayırmaq və fəaliyyətinizi yalnız onun üzərində qurmaq mümkün deyil. Effektiv tədris üçün müxtəlif metodları birləşdirməyi bacarmaq, müxtəlif təlim vəziyyətlərində onları "hoqqabazlıq etmək" lazımdır, çünki bəzi şərtlərdə uğurlu olan üsul digər şəraitdə tamamilə faydasız ola bilər. Tədrisdə yanaşmalara qayıdaraq qeyd etmək lazımdır ki, alimlər xarici dillərin tədrisinə yanaşmaların vahid təsnifatına gələ bilmirlər. Məsələn, yanaşmaların müəyyənləşdirilməsinin xüsusiyyətlərinə dair nöqtəyi-nəzərdən biri "Metodiki termin və anlayışların yeni lüğəti"ndə verilmişdir: Mövcud yanaşmalar arasındakı əsas fərqi aşağıdakıları müəyyən etməklə müəyyən etmək olar: dilin mənimsənilməsinin hansı metoduna - intuitiv və ya şüurlu - əsaslanan metod; ana dilinə əsaslanan təlim prosesidir və ya bu cür dəstək istisna olunur; nitq fəaliyyəti növlərinin mənimsənilməsinin hansı forması tövsiyə olunur – ardıcıl və ya paralel" [8]. İşimizdə nümunələr verəcəyik və bir neçə işlənmiş təsnifatı müqayisə edəcəyik. Məsələn, M.V. Lyaxovitski "xarici dillərin tədrisinə dörd ümumi yanaşma" müəyyən edir:

1) dilin mənimsənilməsinin təqdim olunan stimullara cavab olaraq nitq avtomatizmlərinin formalaşması ilə baş verdiyi davranışçı yanaşma.

Bu yanaşmanın əsas rolunu təkrar mexaniki yadda saxlama oynayır və şüurlu öyrənmə arxa plana keçir.

2) induktiv-şüurlu yanaşma, burada dilin mənimsənilməsi çoxsaylı nitq nümunələrinin müşahidəsi ilə baş verir, bu zaman dil qaydaları və nitqdə onlardan istifadə üsulları öyrənilir;

3) dil nəzəriyyəsi qaydalarının mənimsənilməsində reallaşan koqnitiv yanaşma: fonetika, qrammatika, sözdən istifadə. Bu yanaşmada öyrənilən qaydaların mexaniki dəqiqləşdirilməsi kiçik rol oynayır, şagird şüurlu şəkildə lazımi konstruksiyayı seçərək nitqini qurur; 4) təlim strukturunun şüurlu və şüursuz komponentlərinin balanslaşdırılmış istifadəsində təcəssüm olunan inteqrasiya olunmuş yanaşma. Bu da öz növbəsində həm biliyin, həm də nitqin avtomatizmlərinin paralel mənimsənilməsində özünü göstərir” [7, s.42]. Bu təsnifatda M.V. Lyaxovitsky dilin mənimsənilməsinin psixokoqnitiv xüsusiyyətlərini vurğulayır, öyrənmədə şüurlu və şüursuz əsas rol oynayır [7]. Bu təsnifatda bizə ən uğurlu olanı “inteqrativ yanaşma” kimi görünür, lakin öyrənmənin müxtəlif mərhələlərini nəzərə alsaq, hər bir mərhələnin fərqli yanaşma tələb etdiyini görə bilirik (məsələn, dillə ilkin tanışlıq zamanı davranışçı yanaşma və s.). İ.A. Zimnyaya öyrənmə obyektini baxımından yanaşmaların təsnifatını təklif edir:

- 1) öyrənmənin dili mənimsəməyə yönəltdiyi dil yanaşması;
- 2) öyrənmədə vurğunun nitq üzərində olduğu nitq yanaşması;
- 3) nitq fəaliyyəti və ya kommunikativ-fəaliyyət yanaşma [6, s. 92].

Mədəni xüsusiyyətlər insanın inkişafına, baxışlarına, düşüncə tərzinə və mentalitetinə təsir göstərir. Öz növbəsində insan bu xüsusiyyətləri mətnlərə və nitqə gətirir. Bu baxımdan, müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələrinin özünəməxsus dünyagörüşünü başa düşmək təkcə tərcümə sahəsində deyil, mədəni məlumatı bir dil kodundan digərinə düzgün ötürməyi bacarmağın vacib olduğu, həm də bütövlükdə xarici dilin öyrənilməsi prosesində, dil və onun danışanları haqqında tam təsəvvür əldə etmək üçün böyük rol oynayır.

Bu ideya linqvakulturoloji yanaşmanın inkişafı üçün əsas təşkil etmişdir. Tədrisdə sistemli-fəal, kommunikativ, şəxsi, birbaşa, davranışçı və s. kimi yanaşmalarla bir sırada dayanan linqvakulturoloji yanaşma nisbətən yaxınlarda meydana çıxdı. Xarici dilin tədrisində linqvativ yanaşmanın inkişafı təlimin diqqətini dil bilik, bacarıq və bacarıqlarının mənimsənilməsindən onun danışanların mədəniyyətinə bələdçi kimi xarici dili mənimsəməyə çevirməyə imkan verdi. Beləliklə, “xarici dildə praktiki biliyin müasir təfsiri, ilk növbədə, başqa mədəniyyətə və onun nümayəndələrinə real çıxışın olması ilə bağlıdır” [9, s. 194]. Müasir dünyada öz mədəniyyətini dünya səhnəsində layiqincə təmsil edə bilən, başqa mədəniyyətlərin nümayəndələri ilə asanlıqla ünsiyyət qura bilən, uğurla ünsiyyət qura bilən mütəxəssislərə ehtiyac var. Mədəniyyətlərin inteqrasiyası xarici dilin öyrənilməsinin ilk günündən baş verir, çünki dil özü danışanların mədəni kodunu

daşıyır. Linqvakulturoloji yanaşma bu inteqrasiyanı asanlaşdırmaq, tələbələrin yeni mədəniyyət və dilə qərq olmasına kömək etmək və xarici dil öyrənərkən multikultural şəxsiyyət formalaşdırmaq üçün nəzərdə tutulub. Xarici dilin tədrisində linqvakulturoloji yanaşmanın tətbiqi problemi müasir dilçilik və metodologiyada aktualdır. Bir tərəfdən tədqiqatçılar dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi, onların birbirinə təsiri problemi ilə qarşılaşsın, digər tərəfdən də bu yanaşma çərçivəsində linqvakulturoloji yanaşmanın tədrisində tətbiqinin səmərəliliyi, dilin uğurlu mənimsənilməsinə yönəlmiş uyğun metodların seçilməsi məsələsi ortaya çıxır. Müasir reallıqlar insanda mədəni səriştələrin inkişafını tələb edir, ona müxtəlif mədəniyyətlərə asanlıqla uyğunlaşmağa və fəaliyyət göstərməyə imkan verir. Bu bacarıqların inkişafı xarici dil dərslərində nəzərdə tutulur, çünki dil və mədəniyyətin paralel öyrənilməsi tələbələrə çoxmillətli multikultural mühitdə həyata hazırlaşmağa imkan verir.

Xarici dilin tədrisində linqvakulturoloji yanaşmanın həyata keçirilməsi tələbələrin xarici dili, xarici dil mədəniyyətini və doğma yurd mədəniyyətini birbaşa öyrənməklə etnosentrizmdən mədəniyyətlərin dialoquna keçidini asanlaşdırır. E.I. Passov haqlı olaraq qeyd edirdi ki, “xarici dil tək-cə şəxsiyyətlərə arası deyil, həm də millətlərə arası, dövlətlərə arası və beynəlxalq ünsiyyət vasitəsi kimi çıxış edir, xarici dilin köməyi ilə insan öz ana dilində adekvat və vaxtında öyrənilməsi mümkün olmayan şeyləri öyrənə bilər, xarici dili öyrənmədən başqa xalqlara hörmət tərbiyə etmək mümkün deyil” [9, s. 123]. Xarici dilin tədrisində linqvakulturoloji yanaşmanın həyata keçirilməsində əsas məqsəd mədəniyyətlər dialoqunun subyekt kimi mədəni şəxsiyyətin formalaşdırılmasıdır. Bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün tələbələr hər bir mədəniyyətin mövcud olmaq hüququna malik olduğunu başa düşməlidir; mədəniyyətlər təzahürlərinə görə müxtəlifdir; hər bir mədəniyyətin bir sıra xüsusi norma və dəyərləri var. Şagirdlər müəyyən bir mədəniyyətə mənsub olduqlarını, özlərini çoxlu sayda mədəniyyət növlərini ehtiva edən dünya mədəniyyətinin bir hissəsi kimi təsnif etmək hüquqlarını aydın başa düşməlidirlər. Multikultural şəxsiyyət başqa mədəniyyətə hörmətsizliyə, başqasının və ya öz mədəniyyətinə qarşı ayrı-seçkiliyə yol verməməlidir. Həm də mədəni irsi qorumaq və dəyərləndirmək, bacarmaq lazımdır, mədəniyyətlərə arası ünsiyyətdə özünü ləyaqətlə ifadə etmək və öz doğma mədəniyyətinin nümunəvi tərcüməçisi olmaq vacibdir. Multikultural şəxsiyyətin formalaşdırılması məqsədinə nail olmaq üçün, linqvakulturoloji yanaşmanın həyata keçirilməsi prinsiplərini müəyyən etmək lazımdır.

Xarici dilin tədrisində linqvakulturoloji yanaşmanın həyata keçirilməsinin altı əsas prinsipi fərqləndirilir:

-mədəni uyğunluq prinsipi; Bu prinsip V.V.Safonova tərəfindən hazırlanmışdır. Bu prinsip təhsil məqsədləri üçün istifadədə linqvativ materialın seçilməsi üçün əsas təşkil etmişdir. Bu prinsip o deməkdir ki, material seçərkən

materialın dəyər əhəmiyyəti kimi bir amil nəzərə alınmalıdır. Dəyər əhəmiyyətlilik faktoru o deməkdir ki, öyrənilən mədəniyyətin etibarsızlıqla təhrif olunmayan reallıqları haqqında tələbələrin fikirlərinin inkişafına kömək edən məlumat olmalıdır. Materiala daxil edilmiş stimül amilini də nəzərə almaq lazımdır. Seçilmiş material tələbələri mədəni irs, mədəni müxtəliflik, mədəni qarşılıqlı əlaqə və dünya mədəniyyəti ilə daha ətraflı tanış olmağa can atmağa təşviq etməlidir [11, s. 98].

- mədəniyyətlərin dialoqu prinsipi; Bu prinsip tələbələrdə qərəzsiz münasibət, tolerantlıq və yad mədəniyyətlərə açıqlıq, mədəni həssaslıq və digər mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqədə olmaq istəyi formalaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu prinsip xüsusilə müqayisəli təhlildə aydın görünür və iki mədəniyyətin birbaşa və dolaylı təsiri kontekstində paralel öyrənilməsinə təmin edir. Bu qarşılıqlı əlaqədə tələbə mədəni dialoqun subyektini kimi çıxış edir və bu prinsip üzrə təlimin məqsədi mədəniyyətlərarası sahədə uğurlu mədəni vasitəçi yaratmaq rabitəsidir.

- problemlə tapşırıqların üstünlüyü prinsipi; Prinsip xarici dildən istifadə edərək linqvokulturaşünaslıq kimi tədrisin xüsusi modelini yaratmaq məqsədi daşıyır. Təlim prosesində belə bir model aşağıdakıları tələb edir: tələbələrin mədəni xarakterli qəbul edilmiş məlumatları toplamaq və emal etmək bacarıqlarının inkişafına kömək etməlidir; tələbələrə mədəniyyəti müxtəlif yollarla şərh etməyi öyrətmək; Tələbənin müxtəlif mədəniyyət tiplərində asanlıqla hərəkət edəcəyi, spesifik ünsiyyət normalarını xüsusi mədəniyyətlərlə əlaqələndirəcəyi bacarıqları inkişaf etdirmək; mədəniyyət kodunu axtarmaq üçün müxtəlif strategiyalardan istifadə etmək; təkcə əlaqəli mədəniyyətlərin fərqləri haqqında deyil, həm də qlobal miqyasda onların ümumi xüsusiyyətləri haqqında fikir vermək; özünü təhsil etmək bacarığını inkişaf etdirmək [11, s. 105].

- ikidilli təhsil prinsipi; Elmi dairələrdə hələ də xarici dil dərslərində ana dilinin istifadəsi ilə bağlı mübahisələr var. Bəziləri hesab edirlər ki, ana dilindən istifadə etmədən yalnız xarici dilə tam dalmaq xarici dilin kommunikativ səriştəsinin effektiv formalaşmasına kömək edir. Digərləri isə hesab edir ki, dərslərdə ana dilindən istifadə olunmalıdır. Onun istifadəsi onunla əsaslandırılır ki, mədəniyyət öyrədərkən, xarici dilin tədrisi zamanı olduğu kimi eyni aspektlər həyata keçirilir - təhsil, tərbiyə, təhsil və inkişaf. Xalq dilinin əlavə təfsiri olmadan zəif öyrənilmiş dildə məlumatın təqdim edilməsi yanlış anlaşılmağa, faktların düzgün təfsirinə, məlumatın və reallıqların təhrif edilməsinə səbəb ola bilər.

- tələbələrin fənlərarası bilik və bacarıqlara inamının aktuallaşdırılması prinsipi; Bu prinsip sosial və humanitar fənlərin hərtərəfli öyrənilməsinə tələb edir. Mədəniyyətşünaslıq, sosiologiya, dil tarixi, mədəniyyətlərarası ünsiyyət və başqaları kimi fənlər qarşılıqlı əlaqədə nəzərə alınmalıdır. Məntiqi uyğunluğu yaxşılaşdırmaq və materialın bütövlüyü, materialı diqqətlə seçmək, eyni materialın həddindən artıq təkrarlanmasına yol verməmək və paralel olaraq fənlərin tədrisini təşkil etmək

lazımdır. Bu prinsipə riayət etmək mənimsənilən linqvativ materialın keyfiyyətini artırır.

-mədəni dəyişkənlik prinsipi; Bu prinsip birinci prinsipə, mədəni uyğunluğa əlavədir. Bu prinsipin əsas ideyası təlim proqramına və metodik kompleksinə hər bir fərdi mədəniyyət daxilində mədəniyyətlərin alt növləri haqqında materialın daxil edilməsindən ibarətdir [56].

Yuxarıda göstərilən bütün prinsiplər xarici dilin tədrisinə linqvokulturoloji yanaşmanın həyata keçirilməsində fundamental hesab olunur, lakin metodist N. V. Sasina bu siyahını bəzi əlavə prinsiplərlə genişləndirməyi təklif edir [10, s.115]. Məsələn, aşağıdakı prinsiplər:

-mədəni oriyentasiya prinsipi; Prinsip öyrənmə prosesində öyrənilən dilin xüsusi mədəniyyətinə diqqət yetirir. Bu baxımdan təlim prosesi öyrənilən dilin ana dilinin spesifik milli xüsusiyyətləri, adət-ənənələri və ritualları əsasında qurulacaqdır.

-situasiya prinsipi; Mədəniyyət təkcə abstraksiya və nəzəriyyədə nəzərə alınmayacaq, o, təkcə mədəni təzahürlərə deyil, həm də danışanların linqvistik davranışına təsir edən situasiyalarda nəzərdən keçiriləcək. Vəziyyətə dalmaq, digər şeylərlə yanaşı, təlim zamanı nəzərə alınmalı olan ünsiyyət iştirakçılarının rollarına və davranış modellərinə təsir göstərir.

- mədəni təzad prinsipi; Bu prinsip öyrənilən dilin mədəniyyətinin doğma mədəniyyətlə müqayisədə öyrənilməsinin səmərəliliyini nəzərdə tutur. İki mədəniyyətin ziddiyyəti mədəniyyətin daha ətraflı araşdırılmasında maraq doğurur

- təqdim oluna bilmə prinsipi Bu prinsip tərbiyəvi xarakter daşıyır. O, tələbəyə təkcə öyrənilən dilin mədəni tərəfi haqqında alınan məlumatları təhlil etməyi deyil, həm də müstəqil şəkildə təqdim etməyi öyrədir. öz mədəniyyəti və mədəni şəxsiyyət kimi fəaliyyət göstərir.

-məsuliyyət prinsipi; Tələbənin açıqlığı və tərbiyəsi nəzərdə tutulur, bütün mədəniyyətlərə - həm doğma, həm də film dilinə qarşı dözümlülük. Bu prinsip mədəni dominantlığa, millətçiliyə, etnosentrizmə və insanların və mədəniyyətlərin bərabərliyini dəstəkləməyən digər ideologiyalara ziddir.

-humanizm prinsipi; Məsuliyyət prinsipi ilə bilavasitə bağlı olan və xarici dilin, xarici mədəniyyətin öyrənilməsi üçün ən əlverişli şəraitin yaradılmasına əsaslanaraq, insanın əxlaqi, intellektual və yaradıcı keyfiyyətlərinin tərbiyəsini nəzərdə tutur.

Tədrisə linqvativ-mədəni yanaşmaya əsaslanan və yuxarıda göstərilən bütün prinsipləri nəzərə alan iş kontekstdən və vəziyyətdən asılı olaraq mədəniyyətlərarası ünsiyyət üçün müxtəlif ssenarilər nəzərdə tutur. Xülasə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, xarici dilin uğurlu tədrisi yalnız dil bacarıqlarının təkmilləşdirilməsinə arxalana bilməz.

Xarici dillərin qloballaşması və populyarlaşması prosesinin fəal inkişafı ilə müasir metodologiyada xarici dil bilik, bacarıq və bacarıqlarının formalaşmasına nail

olmaq üçün mədəni fonun cəlb edilməsinə ehtiyac yaranır. Linqvakultural yanaşmanın cəlb edilməsi tədris prosesinin təşkilində, metod və material seçimində dəyişikliklərə səbəb olur. Bu dəyişikliklərin nəticəsi linqvativ-mədəni şəxsiyyətin formalaşmasıdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Богин Г.И. Современная лингводидактика. - Калинин: 1980. – 61 с.
2. Byram M., Zarate G. The sociocultural and intercultural dimension of language learning and teaching. Strasbourg: Council of Europe. 1997
3. Воробьев В.В. Лингвокультурология (теория и методы): Монография. М.: Изд-во РУДН, 1997. - 331 с.
4. Волков Г. И., Огородников И. Т. Этнопедагогика. Чебоксары, 1974
5. Гальскова Н.Д., Гез Н. И. (2020) .Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика учеб. пособие для студ .335 с.
6. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку. М.: Русский язык, 1989.-219 с.
7. Луховицкий Л.В. Слова и образы : иконоборчество глазами византийцев VIII-XV вв. / - Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2023. - 318 с.
8. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие. – Минск: Тет-Ра Системс, 2004.- 256 с.
9. Пассов Е.И. Основные вопросы обучения иноязычной речи. — Воронеж: ВГПИ, 1974. — Т. I. — 164 с. (Т. II — 1976, 164 с.)
10. Сасина С.А. (2017) Лингвистические аспекты нейминга. С.113-117
11. Сафонова В.В. Культуроведение и социология в языковой педагогике. - Воронеж: "Истоки", 1992. 430 с.

Xarici dilin tədrisində linqvokulturoloji aspekt

Xülasə

Bu məqalədə qeyri-linqvistik ixtisaslar üzrə təhsil alan tələbələrə koqnitiv-linqvativ mədəniyyət çərçivəsində xarici dillərin tədrisinə linqvativ yanaşmanın inkişaf etdirilməsinin xüsusiyyətləri müzakirə olunur. Məqalə müəllifi vurğulayır ki, xarici dil təhsilində təkcə xarici dil deyil, həm də xarici dil mədəniyyətinə, dilin tədrisində linqvokulturoloji aspektə xüsusi diqqət yetirilir ki, bu da tədris proqramlarının məzmununda və tətbiq olunan tədris metodlarında öz əksini tapır. Tədqiqatçının qeyd etdiyi kimi, müasir dilçilik elmində linqvistik tədqiqatların ən mühüm sahəsi linqvokulturaşünaslıqdır və xarici dilin tədrisində linqvokultural yanaşmadan istifadə tələbələrin mədəniyyətlərarası peşəkar və kommunikativ səriştəsinin daha səmərəli formalaşdırılmasına kömək edir.

Резюме

Лингвокультурологический аспект в обучении иностранному языку

В данной статье рассматриваются особенности разработки лингвистического подхода к обучению иностранным языкам в рамках когнитивно-лингвистической культуры студентов неязыковых специальностей. Автор статьи подчёркивает, что в иноязычном образовании особое внимание уделяется не только иностранному языку, но и культуре иностранного языка, лингвокультурологическому аспекту обучения языкам, что находит отражение в содержании образовательных программ и применяемых методиках обучения. Как отмечает исследователь, важнейшим направлением лингвистических исследований в современной лингвистике является лингвокультурология, а использование лингвокультурологического подхода в обучении иностранному языку способствует более эффективному формированию межкультурной профессионально-коммуникативной компетенции студентов.

NARGIZ PASHAZADE

SUMMARY

LINGO-CULTURAL ASPECT IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

This article discusses the features of developing a linguistic approach to teaching foreign languages within the framework of cognitive-linguistic culture for students studying non-linguistic specialties. The author of the article emphasizes that in foreign language education, special attention is paid not only to the foreign language, but also to the culture of the foreign language, to the linguocultural aspect of language teaching, which is reflected in the content of educational programs and the applied teaching methods. As the researcher notes, the most important area of linguistic research in modern linguistics is linguocultural studies, and the use of a linguocultural approach in teaching a foreign language contributes to the more effective formation of students' intercultural professional and communicative competence.

Rəyçi: fil.f.d.Firəngiz Mahmudova